

Kehityspolitiikan globaalin toimintaympäristön keskeiset muutokset 2019–2023

Eija Ranta, Matti Ylönen, Anniina Urvas

Sisällysluettelo

Tiivistelmä.....	3
1. Johdanto	4
2. Kehityksen takapakki: Kriiseistä monikriisiin.....	4
3. Uudet kehitystoimijat ja moninapaisemman maailman haasteet.....	6
4. Muuttuva geopolitiikka sekä Team Europe ja Global Gateway -hankkeet.....	8
5. Demokratian taantuma ja taistelut erilaisista arvoista	9
6. Kansalaisyhteiskunnan tila kapenee	10
7. Tasa-arvon vastakkaiset dynamiikat	12
8. Arvoperustaisesta intressiperustaiseen kehityspolitiikkaan.....	13
9. Yritysvastuudirektiivin vaikutus arvoketjuihin globaalissa etelässä	14
10. Ilmastonmuutos, luontokato ja ruokaturva	15

Tiivistelmä

COVID-19-pandemia sekä Venäjän hyökkäys Ukrainaan muovasivat perustavanlaatuisesti globaalien kehityspolitiikan toimintaympäristöä kuluneen hallituskauden aikana. COVID-19 johti kehityksen takapakkiin - jota hyökkäyssota saattaa entisestään syventää. Vähiten kehittyneissä maissa köyhyys ja nälkä ovat lisääntyneet; koulutus ja terveys heikentyneet. Vuoden 2008 finanssikriisin jälkeen edennyt siirtymä kohti aiempaa moninapaisempaa ja konfliktialttiimpaa maailmaa on kiihtynyt. Muuttunut geopolitiikka, ja etenkin Kiinan ja Venäjän kaltaisten uusien toimijoiden esiinmarssi globaalissa etelässä, on entistä näkyvämpää. EU on vastannut niiden kasvavaan vaikutusvaltaan Global Gateway ja Team Europe aloitteilla. Kehityspolitiikassa ajetaan entistä näkyvämmiin avunantajamaiden omia kaupallisia tai turvallisuuteen liittyviä intressejä, ja multilateralismia on alettu haastaa. Vuodesta 2011 lähtien demokratiakehitys alkoi jyrkästi laskemaan ja viime vuosina autoritaaristen maiden määrä on lisääntynyt voimakkaasti. Kansalaisyhteiskunnan tila on kaventunut, ja sukupuolten tasa-arvoa kyseenalaistava anti-gender-liike on vahvistunut. Toisaalta uudenlainen kansalaisaktivismi demokratian, ilmaston ja tasa-arvon puolesta on lisääntynyt. Yksityissektorin rooli kehityspolitiikassa on kasvanut YK:n kestävän kehityksen tavoitteiden myötä. 2020-luvun vaihteessa protektionismi vahvistui globaalisti samalla, kun yritys vastuukysymysten merkitys kaupan sääntelyssä kasvoi. Euroopan komissio julkaisi alkuvuonna 2022 esityksen yritys vastuulainsäädännöstä. Ilmastonmuutos nähdään nyt turvallisuuskysymyksenä ja sen rinnalle on noussut keskustelu luontokadosta. Ruokaturva on heikentynyt globaalisti etenkin kuluneen vuoden aikana. Elämme monikriisin aikakautta, jossa eri kriisit ruokkivat toisiaan.

Kaavio. Selvityksen keskeisimpiä huomioita

1. Johdanto

Tämä raportti tarkastelee kehityspolitiikan globaalin toimintaympäristön muutoksia kuluneen hallituskauden aikana (2019–2023). Kuvailimme, mikä globaalissa toimintaympäristössä on muuttunut ja miten erilaiset muutokset liittyvät toisiinsa. Globaalien muutosten lisäksi pohdimme kehityspolitiikan toimintaympäristön alueellisia erityispiirteitä. Selvityksen aineisto koostuu viimeaikaisesta tutkimuskirjallisuudesta ja ryhmähaastatteluista, joita on toteutettu ulkoministeriön eri osastoilla ja yksiköissä sekä Fingossa maalisi-huhtikuun 2023 aikana.

Raportin alkuosa (luvut 2–4) keskittyy monikriisisen ja moninapaisen maailman ja geopolitiikan muutosten taustoittamiseen. Sen jälkeen kuvaamme demokratian taantumaa ja siihen liittyviä arvokonflikteja (luvut 5–7). Näiden jälkeen kuvaamme Suomen ja EU:n vastausta näihin toimintaympäristön muutoksiin kahdessa erityisesti taloutta käsittelevässä luvussa (luvut 8 ja 9). Viimeinen luku käsittelee ilmastonmuutosta, luontokatoa ja ruokaturvaa (luku 10). Vaalikautta 2019–2023 on hallinnut erityisesti maaliskuussa 2020 kärjistynyt COVID-19-pandemia sekä Venäjän hyökkäys Ukrainaan helmikuussa 2022. Tarkastelemme näiden kahden merkittävän muutoksen vaikutuksia ja ilmenemismuotoja läpi koko raportin.

2. Kehityksen takapakki: Kriiseistä monikriisiin

COVID-19-pandemia sekä Venäjän hyökkäys Ukrainaan muovasivat perustavanlaatuisesti globaalin kehityspolitiikan toimintaympäristöä. Samalla ne vauhdittivat vuoden 2008 finanssikriisin jälkeen kiihtynyttä siirtymää aiempaa moninapaisempaan ja konfliktialttiimpaan maailmaan. 2010-luvun keskustelu ilmastonmuutoksesta on saanut rinnalleen muun muassa debaattit luontokadosta, ruokakriisistä ja velkakriisin uhasta.

Vaalikauden alkaessa monet köyhimpien maiden kehitysindikaattorit – kuten koulutus ja tyttöjen asema – olivat haastateltaviemme mukaan nopeasti parantumassa. COVID-19 johti kuitenkin kehityksen takapakkiin - jota hyökkäyssota saattaa osaltaan syventää. Vähiten kehittyneissä maissa (*Least Developed Countries*, LDCs) köyhyys ja nälkä ovat lisääntyneet, ja koulutus ja terveys heikentyneet.¹ Afrikassa naisten työssäkäynti ja ansiotulot vähenivät, ja äitiyskuolleisuus lisääntyi. Sukupuolittunut väkivalta, tyttöjen silpominen ja lapsiavioliitot lisääntyivät, ja tytöt keskeyttivät koulunkäynnin poikia useammin.² Monet Afrikan maat havahtuivat siihen, kuinka hauraalla perustalla niiden peruspalvelut olivat. Tarve “perinteiselle” kehitysyhteistyölle on nyt paljon suurempi ja akuutimpi kuin hallituskauden alussa ajateltiin. Tuolloin kehitysyhteistyössä

1 The Least Developed Countries Report 2021: LDCs in the Post-COVID World: Learning from 50 Years of Experience. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD).

2 World Bank. 2022. Assessing the Damage : Early Evidence on Impacts of the COVID-19 Crisis on Girls and Women in Africa. Washington, DC. <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/b07b1dcb-5cff-55d8-8f28-9da886ed689a>.

korostettiin 2010-luvulla esille nousseita teemoja, kuten yksityissektorin lainoitusta ja digitalisaatiota. Pandemian myötä nousi esiin mittava tarve kehitysyhteistyölle peruspalveluissa.

Ennen pandemiaa Suomen kehitysyhteistyökumppanit Myanmar ja Nepal olivat siirtymävaiheessa kohti monipuolisempia kumppanuussuhteita ja pois LDC-kategoriasta. Pandemian vuoksi kuitenkin maailmankauppa hidastui, raaka-aineiden hinnat laskivat, globaaleihin arvoketjuihin tuli häiriöitä ja rahalähetykset vähenivät. Lisäksi Myanmarissa tehtiin sotilasvallankaappaus ja maan kehitystä heikensivät myös Kiinan ja Yhdysvaltojen välisen kilpailun aiheuttamat ongelmat taloudessa. Nepalissa Myanmarin kaltaista kehityksen takapakkia ei nähty, mutta nousu LDC-kategoriasta hidastui.³

Pandemian lisäksi kehitysmaissa alkoivat näkyä aiempaa vahvemmin luontokadon, ilmastonmuutoksen ja maailmantalouden kasvaneen epävarmuuden haittapuolet. Näiden kehityskulkujen kautta monikriisistä (*polycrisis*) tulikin 2020-luvun alkuvuosina yhteiskunnallisten keskustelujen vakioterminä – myös kehityspolitiikassa. Termillä viitataan yhteiskunnallisten riskien samanaikaiseen toteutumiseen tavoilla, jossa eri kriisit ruokkivat toisiaan. Maailman talousfoorumin (WEF) mukaan maailman akuutein kriisi vuosina 2023–2024 koskee elämisen hintaa, jota ovat nostaneet muun muassa COVID-pandemiaan ja Venäjän hyökkäyssotaan liittyvät häiriöt tuotantoketjuissa. Seuraavan kymmenen vuoden ajan nopeimmin kärjistäväksi kriisiksi ennustetaan nousevan lajikadon ja ekosysteemien romahduksen. Myös geopolittisen ja yhteiskunnallisen vastakkainasettelun kärjistymisen, kyberrikollisuuden ja vastentahtoisen siirtolaisuuden nähdään aiheuttavan lähitulevaisuudessa merkittäviä riskejä.⁴

Kun raaka-aineiden ja suuryhtiöiden saalistushinnoittelun ruokkimaan inflaatioon on vastattu ensisijaisesti keskuspankkien koronnostoilla, on vaarana WEF:n mukaan myös kehitysmaiden velkakriisin kärjistyminen. Tämä voi pahimmillaan johtaa valtioiden romahdukseen. Vakavien velkaongelmien keskellä tai niiden uhan alaisena olevien maiden osuus on WEF:n mukaan kaksinkertaistunut vuoden 2015 tasosta. Haastattelujen perusteella uusi tilanne kiihdyttää 2000-luvulla nähtyä globaalien etelän sisäistä eriytymistä: kriisit iskevät valtioihin eri intensiteetillä, ja niiden kyky selvitä kriiseistä poikkeaa toisistaan. Kansainvälisen yhteisön paine puuttua velkakriiseihin voi myös riippua maiden alueellisesta ja globaalista painoarvosta. Alueidensa merkittävimpiä valtioita tuetaan pieniä valtioita todennäköisemmin, sillä niiden epävakaus horjuttaisi suuremmalla todennäköisyydellä myös muita maita.

Velkataakkojen nousu on liittynyt suoraan Kiinan kasvavaan rooliin kehitysmaiden lainoittajana. Kiinan *Belt and Road Initiative* (BRI) -hankkeen kautta on rahoitettu isoja infrastruktuurihankkeita, jotka ovat velkaannuttaneet monia kehitysmaita kiinalaispankeille. Tilanne eroaa merkittävästi viime vuosikymmenien velkakriiseistä, joissa päälainoittajia ovat olleet Maailmanpankki sekä Kansainvälinen valuuttarahasto (IMF) tai länsimaiset pankit ja valtioiden velkakirjoihin erikoistuneet korkean riskin rahastot.

3 Pandey, P.R., Kharel, P., Dahal, K., Singh, D., and Aryal, S. 2022. Nepal's graduation from the LDC category: Implications for international trade and development cooperation. Kathmandu: South Asia Watch on Trade, Economics and Environment (SAWTEE).

4 World Economic forum 2023: The Global Risks Report 2023. Economic forum 2023: The Global Risks Report 2023.

Kriisien lisäksi kehityspolitiikan toimintaympäristön epävarmuutta kasvattaa nopea teknologinen murros. Tekoälyn, kvanttitekoneiden ja bioteknologian kehitys tulee mullistamaan kokonaisia tuotannonaloja samalla, kun valtiovetoinen teollisuus- ja innovaatiopolitiikka on tehnyt paluuta muuallakin kuin aktiivista valtionohjausta läpi koko 2000-luvun harjoittaneessa Kiinassa ja muualla Itä- ja Kaakkois-Aasiassa. Vihreän siirtymän välttämättömyys ymmärretään yhä laajemmin eri maissa, ja koronakriisi alleviivasi yhteiskuntien omavaraisuuden vahvistamisen tärkeyttä kaikkialla maailmassa. Halvan lainarahan loppu ja kärjistyvä velkatilanne tulee toisaalta vaikeuttamaan köyhimpien maiden pärjäämistä näissä suurissa yhteiskunnallisissa projekteissa. Tilannetta vaikeuttavat myös luonnonvaroista käytävä globaali kilpajuoksu, jollaiselle ei lähihistoriasta löydy maailmasta vastineita.⁵

3. Uudet kehitystoimijat ja moninapaisemman maailman haasteet

Keväällä 2009 globaalissa hallinnassa käännettiin finanssikriisin mainingeissa uusi sivu, kun maailmantalouden vaikutusvaltaisimpana epävirallisena keskustelukerhona toiminut toisen maailmansodan voittajavaltioiden G7/G8-ryhmä sai rinnalleen myös nousevia talouksia mukaan ottaneen G20-ryhmän. Finanssikriisin murrosta seurasi uusien kehitystoimijoiden esiinmarssi globaalissa etelässä. 2020-luvun vaihteessa puhuttiin eniten Kiinan kasvavasta vallasta Afrikassa, mutta Ukrainan sodan jälkeiset keskustelut ja äänestykset YK:ssa korostivat myös Venäjän ja muiden uusien kehitystoimijoiden vallan kasvua. Haastatteluissamme nostettiin esiin esimerkiksi Intian, Turkin, Saudi-Arabian, Japanin ja alueellisesti jopa Marokon kaltaisten pienempien maiden kasvanut rooli Afrikassa ja muualla globaalissa etelässä. Aasian maissa Kiinan merkitys on aina ollut suuri talous-, ulko- ja turvallisuuspolitiikassa, ja moni maa on oppinut tasapainottelemaan Kiinan ja Intian välissä. Uusi ilmiö on, että nyt Kiinan vaikutusvalta näkyy selvästi Aasian ulkopuolellakin. Samaan aikaan Kiina puolustaa entistä aggressiivisemmin taloudellisia ja turvallisuusintressejään lähialueillaan, mikä näkyy esimerkiksi Myanmarissa. Aasiassa OECD/DAC avunantajat olivat perinteisesti yhtenäisiä, mutta uudessa maailmantilanteessa myös heidän pitää valita aiempaa useammin puoliaan. Tämä on johtanut maiden eriytymiseen ja blokkiutumiseen.

Uudet kehitystoimijat perustelevat asemaansa sillä, ettei useimmilla niistä ole taakkanaan siirtomaavallan perintöä ainakaan samassa maantieteellisessä laajuudessa kuin monilla suurilla EU-mailla. Monissa Afrikan maissa kolonialismin painolasti on yhä mukana kaikissa poliittisissa keskusteluissa OECD/DAC-maiden kanssa. EU:ta rasittavat haastattelujemme mukaan ainakin joissain maissa myös 2000-luvun kauppaneuvottelujen luomat kaunat, joissa EU:n nähtiin ajaneen liian aggressiivisesti tavoitteitaan. Koronakriisi toi EU:n ja globaalin etelän välisten suhteiden ristiriidat jälleen uudella tavalla esille. Negatiivinen suhtautuminen EU:ta kohtaan kasvoi monessa kehittyvässä maassa, kun EU:n nähtiin hamstraavan rokotteet itselleen ja

5. WEF 2023 (emt.) sekä Weber, Isabella 2021. How China Escaped Shock Therapy. Routledge.

suojelevan suurten lääkeyhtiöiden patenteja ja voittoja globaalin terveysturvallisuuden ja kehittyvien maiden kustannuksella. Haastateltaviemme mukaan pandemia oli käännekohta, jonka jälkeen on ollut vaikea saada Afrikan maiden tukea EU:n aloitteille. Samaan aikaan EU-johtajat esittivät julkisuudessa rasistisia ja alentavia lausuntoja. EU:n nähtiin suhtautuvan koronan hoitoon teknis-lääketieteellisenä ja kilpailulainsäädännöllisenä kysymyksenä tilanteissa, joissa olisi pitänyt nähdä pandemian globaalipoliittiset ulottuvuudet. Kiina ja Venäjä olivat kehitysmaiden silmissä vähemmän byrokraattisia ja tarjosivat rokotteita nopeasti. Tässä tilanteessa kehityspolitiikan ja -yhteistyön kautta tehtävän työn merkitys maiden välisten suhteiden luojana ja vahvistajana korostuu entisestään.

Globaalin geopolitiikan muutoksista käytävä keskustelu EU:ssa on käsitelty pitkälti edellä kuvatulla tavalla Kiinan ja muiden nousevien talouksien luomaa haastetta, mutta globaalissa resurssikilvassa myös EU:n ja Yhdysvaltojen välinen suhde on politisoitunut uusilla tavoilla. Haastatteluissa nousi esiin näkemys, että Yhdysvallat olisi antanut entistä enemmän humanitääristä apua Afrikkaan Ukrainan sodan aikana, mutta taustalla ovat näkyneet juuri intressit tiettyihin luonnonvaroihin. Lisäksi arveltiin, että Yhdysvaltojen Nepalille antaman suuren apupaketin tavoitteena olisi ollut kiilan lyöminen Kiinan ja Intian vaikutusvallalle. Myös EU:n kauppapolitiikasta on tullut viime vuosina entistä politisoituneempaa ja siitä on tullut uudella tavalla geopolitiikan väline, kuten alla kuvaamme Global Gateway-aloitteen kautta.

Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan on vaikuttanut EU:n globaaliin asemaan paitsi pakottamalla valtioita valitsemaan lojaliteettejaan sodan osapuolien välillä, myös apuvirtojen muutosten kautta. Afrikan maissa huomattiin, että pian EU:n eriarvoistavan rokotepolitiikan jälkeen Ukraina sai osakseen tukea laajuudessa, josta kehittyvät maat eivät voineet edes haaveilla. Tätä mainehaittaa vahvisti edelleen se, että Ukrainalle annetun tuen nähtiin kilpailevan kehitysmaille perinteisesti menevän tuen kanssa. Osa ukrainalaisille annetusta tuesta onkin tilastoitavissa kehitysyhteistyöksi, ja tätäkin kautta esimerkiksi Afrikassa koettu uhka on hyvin ymmärrettävä. Tähän mennessä OECD/DAC-avuntajamaiden humanitaariset sitoumukset Ukrainalle ovat vastanneet 7% hyökkäysvuotta edeltäneen vuoden (2021) julkisen kehitysavun kokonaismäärästä. Vuodesta 2014 lähtien humanitäärisen avun osuus kehitysavun kokonaismäärästä on ollut noin 10%. Täten jo nyt on selvää, että Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan on vähentänyt huomattavasti avunantajien kykyä vastata humanitäärisiin kriiseihin muualla maailmassa.⁶

Maailma on nyt aikaisempaa moninapaisempi, ja toisen maailmansodan jälkeen rakennetun kansainvälisen yhteistyön, multilateralismin, toteuttaminen sopimuksineen ja instituutioineen on vaikeutunut. Trumpin aikana Yhdysvallat alkoi irtisanoutumaan multilateralismin periaatteista. Myös muut populistiset ja autoritaariset johtajat eri puolilla maailmaa ovat kyseenalaistaneet monenkeskistä järjestelmää. Haastatteluissamme nousi esiin, että multilateralismi on rapautumassa etenkin Kiinan ja Yhdysvaltojen kilpailun vuoksi, mutta myös EU:n toimet muovaavat olennaisesti tätä dynamiikkaa. Monikriisin aikakaudella kansainvälinen yhteistyö ja

⁶ Ahmad, Y. and E. Carey (2022), "How COVID-19 and Russia's war of aggression against Ukraine are reshaping official development assistance (ODA)", in *Development Co-operation Profiles*, OECD Publishing, Paris.

sopiminen olisi kuitenkin entistä tärkeämpää ilmastonmuutoksen hillitsemisen, köyhyyden vähentämisen, tasa-arvon ja rauhan vuoksi.

4. Muuttuva geopolitiikka sekä Team Europe ja Global Gateway -hankkeet

Kiinan ja muiden nousevien talouksien kasvanut globaali vaikutusvalta on lisännyt EU:ssa painetta puhua aiempaa yhtenäisemmällä äänellä unionin ulkopoliitikassa. Haastatteluissa nähtiin etenkin Venäjän hyökkäyssodan vahvistaneen EU:n yhtenäisyyttä ja kirkastaneen unionin merkitystä sen jäsenmaille. Toisaalta sota ei poistanut EU-maiden välistä eriytymiskehitystä suhteessa EU:n arvopohjaan – esimerkiksi demokratiaan, ihmisoikeuksiin ja sukupuolten tasa-arvoon liittyen. Vaikka yhtenäisyyden vaikutelma ulospäin on vahvistunut, vaatii sen ylläpitäminen usein tiettyjen asiakysymysten ympärille ryhmittyneiden jäsenmaiden välistä aiempaa vahvempaa koordinaatiota.

Kaksi keskeistä aloitetta EU:n ulkopoliitikan yhtenäisyyden lisäämiseksi ovat olleet *Team Europe* sekä *Global Gateway*. Nämä kaksi hanketta jakavat osin samantyyppiset päämäärät. EU käynnisti Team Europe -aloitteen vuonna 2020 vastauksena COVID-19-pandemiaan. Tavoitteena oli koordinoita EU:n eri toimijoiden työtä unionin ulkosuhteissa. Siihen kuuluvat EU-maat ja niiden virastot, EU:n toimielimet sekä Euroopan investointipankki ja Euroopan jälleenrakennus- ja kehityspankki. Aloite vakiintui pandemian jälkeen osaksi EU:n ulkopoliitikan työkalupakkia. Kiinasta tuli aiempaakin näkyvämpi toimija Afrikassa pandemian aikana, mikä vauhditti osaltaan *Team European* syntyä. Tämän aloitteen kautta haluttiin tehdä näkyvämmäksi, mitä kaikkea tukea EU antaa ja mitä se jo tekee esimerkiksi juuri Afrikassa.

Joulukuussa 2021 esitelty *Global Gateway* -hanke on puolestaan nähty EU:n vastauksena vuonna 2013 lanseeratulle *Belt and Road* (BRI) -hankkeelle, jolla Kiina on vahvistanut jalansijaansa kehittyvissä maissa. Toisaalta *Global Gateway* voi nähdä myös reaktiona muille kehittyvien maiden infrastruktuurin rahoittamiseen tähtäville hankkeita länsimaissa. Keskeisin näistä on Yhdysvaltojen G7-maiden kanssa käynnistämä *Partnership for Global Infrastructure and Investment*. *Global Gateway* tarkoituksena on mobilisoida vuoteen 2027 mennessä globaalisti 300 miljardin euron edestä rahoitusta infrastruktuuri- ja tutkimusinvestointeihin. Suuri osa tästä rahoituksesta on kuitenkin joko epävarmaa tai rahoitusta, jota myönnettäisiin esimerkiksi Euroopan investointipankin kautta joka tapauksessa. Kriitikot ovat myös verranneet näitä lupauksia siihen, että BRI:n kautta kanavoidun rahoituksen ennustetaan nousevan biljoonaan dollariin vuoteen 2027 mennessä.⁷

Reaktiot kumpaankin aloitteeseen ovat olleet kahtalaisia. Yhtäältä EU:n ulkopoliittisen yhtenäisyyden kasvattaminen on nähty välttämättömäksi vastauksena Kiinan ja muiden nousevien talouksien valtaan. Toisaalta etenkin *Global Gateway* nähdään ainakin

⁷ Karjalainen, Tyyne (2023). The EU's Global Gateway: Building Connectivity as a Policy. FIIA Working Paper 127, February 2023.

nykymuodossaan myös laajalti tietynlaisena EU:n brändinrakennuksena, jonka käytännön lisäarvo on edellä mainituista syistä epäselvä.

Toisaalta tällaisella viestinnällisellä ulottuvuudellakin voi olla merkitystä. Haastatteluissa nousi esiin, että EU on usein ollut huono nostamaan esiin esimerkiksi merkittäviä rahallisia satsauksiaan globaaliin kehitykseen. Tässä tilanteessa esimerkiksi Venäjän kaltaiset kasvavat toimijat globaalissa etelässä ovat voineet saada positiivista julkisuutta ja PR:ää mittakaavaltaan huomattavan pienillä panostuksilla.

Toisaalta EU:lla on globaalissa etelässä ylitettävänään imago-ongelmia, joita *Global Gatewayn* kaltaiset aloitteet tuskin yksinään riittävät ratkaisemaan. Kuten edellä kuvasimme, haastatteluissa EU:n asemaa kamppailussa kehitysmaiden lojaliteeteista nähtiin heikentävän esimerkiksi suurien EU-maiden kolonialistinen tausta sekä 2000-luvulla osin varsin voimallisesti ajatut kauppasopimusneuvottelut. Haastatteluissamme nousikin esiin EU:n globaalin vaikutusvallan pitkäjänteisen kasvattamisen tärkeys. Esimerkiksi juuri Kiina on 2000-luvulla satsannut merkittävästi koulutukseen kehitysmaissa sekä Kiinaan suuntautuvien vaihto-ohjelmien rahoittamiseen kehitysmaiden opiskelijoille tavoilla, joita voisi verrata esimerkiksi Yhdysvaltojen toisen maailmansodan jälkeen käynnistämään Fulbright-ohjelmaan ja EU:n Erasmus Mundus -ohjelmaan. EU:n satsausten nähdään kuitenkin kalpenevan Kiinan panostusten rinnalla. Toisin sanoen Kiina on yhdistänyt ”kovia” infrastruktuuri-investointeja ja pitkäjänteisen pehmeän vallankäytön muotoja tavoilla, jotka voivat sementoida tulevien päättäjäsukupolvien lojaliteetteja Kiinalle vuosiksi tai vuosikymmeniksi eteenpäin. Eurooppalaisessa kehityspolitiikassa tähän samaan ei ole vastaavalla tavalla tai ainakaan vastaavassa laajuudessa kyetty.

5. Demokratian taantuma ja taistelut erilaisista arvoista

Muuttunut geopolitiikka ja maailman moninapaistuminen ovat lisänneet keskustelua siitä, että autoritaaristen maiden vaikutusvalta maailmanpolitiikassa ja globaalissa taloudessa on kasvanut merkittävästi. *Varieties of Democracy* -indeksin mukaan demokraattiset arvot ovat heikentyneet, ja demokratia on taantunut maailmanlaajuisesti. Liberaali demokratia vahvistui 1970-luvulta vuoteen 2005 saakka, jolloin demokratiakehitys pysähtyi. Vuodesta 2011 lähtien demokratiakehitys alkoi jyrkästi laskemaan, ja tällä hetkellä demokratian tila on samanlainen kuin kylmän sodan viimeisinä vuosina. Autoritaaristen maiden määrä on lisääntynyt voimakkaasti viimeisten kymmenen vuoden aikana, ja nyt 70% maailman väestöstä elää autoritaarisissa maissa.⁸ Koronapandemia syvensi jo meneillään ollutta autokratisaatiokehitystä, sillä kokoontumisrajoituksia voitiin käyttää myös poliittisen opposition heikentämiseen ja kansalaisaktivismin tukahduttamiseen. Vaikka useimmissa autoritaarisissa maissa järjestetään nimellisiä vaaleja (*electoral autocracy*), autoritaarisuuden jyrkät muodot (*closed autocracy*) ovat selvästi lisääntyneet parin viimeisen vuoden aikana. Poliitikan tutkijoiden mukaan vuonna 2021

⁸ V-Dem Institute: Democracy Report 2022: Autocratization Changing Nature? University of Gothenburg.

elettiin koronapandemian ohella “vallankaappausepidemiaa”.⁹ Toisin sanoen demokratia ei enää heikkene pikku hiljaa ja asteittain, vaan aikaisempaa aggressiivisemmin. Myös Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan on esimerkki niistä seurauksista, mihin tämä ns. “kolmannen aallon autokratisoituminen” saattaa pahimmillaan johtaa. Autokratisaatioon liittyy myös voimakas yhteiskunnan polarisaatio. Sen työkaluina toimivat myös valeutiset ja salaliittoteorioihin perustuva verkkovaikuttaminen sosiaalisessa mediassa.

Haastatteluissa nousi esille, että kuluneen vaalikauden aikana demokratian globaaliin taantumaan on selkeästi Suomessa herätty. Suomella on oma uusi budjettimomenttinsa, jonka kautta tuetaan suomalaisten eduskuntapuolueiden yhteistyöjärjestöä Demo ry:tä ja Helsingin yliopiston oikeusvaltiokeskusta. Kansainvälisesti on lanseerattu useita uusia foorumeita ja aloitteita demokratiaan liittyen. Suomen kehitysyhteistyön kumppanimaista Myanmarissa tapahtui sotilasvallankaappaus ja Taleban nousi valtaan Afganistanissa. Etiopiassa käynnistyi sisällissota ja etninen konflikti. Moni haastateltava nosti esiin Kiinan mallin, jossa nopea talouskasvu ja yhteiskunnan modernisaatio etenevät yksipuoluejärjestelmän puitteissa. Haastateltavat arvelivat, että moni globaalinen etelän johtaja kokee Kiinan esimerkin vetovoimaisena, eikä Euroopan demokratiaa välttämättä nähdä onnistuneena. COVID-19-pandemian aikana eurooppalainen demokraattinen päätöksenteko näytti Aasiasta katsottuna sekavalta ja tehottomalta; Afrikasta katsottuna itsekkäältä ja rassistiselta. Näissä näkökulmissa on kuitenkin eroavaisuuksia eri maiden välillä ja etenkin maiden sisällä, eikä monikaan kansalainen välttämättä jaa johtajiensa viehtymystä autoritaariin toimintatapoihin.

Trumpin presidenttikausi puolestaan romutti näkemykset Yhdysvalloista demokratian puolestapuhujana ja globaalina tukijana, jotka olivat toki saaneet kolhuja jo aikaisemmin muun muassa Yhdysvaltojen sotatoimien vuoksi. Haastateltavat korostivatkin, ettei välttämättä ole hyvä idea korostaa demokratioiden ja autokratioiden välistä kamppailua, koska esimerkiksi Pohjoismainen ja Yhdysvaltojen demokratia ovat erilaisia: on ennemminkin paljon erilaisia demokratian muotoja, kuin selkeää kahtiajakoa erilaisten maiden välillä. Haastateltavat kuitenkin arvelivat, että viime vuosina kehitysyhteistyövaroilla on ollut varsin vähän vipuvartta täysin suljetuissa autoritaarisissa maissa, jotka saavat taloudellista ja poliittista tukea toisilta autoritaarisilta mailta. Lisäksi moni autoritaarinen johtaja näyttää siirtyneen suosimaan yksityissektorin yhteistyötä, jossa ei vielä ole samanlaisia ihmisoikeus- ja demokratiavaatimuksia kuin perinteisemmässä kehitysyhteistyössä. Valtaosa kaikkein köyhimmistä maissa ei kuitenkaan ole täysin suljettuja autokratioita, ja työ demokraattisten instituutioiden, kansalaisyhteiskunnan, vapaan tiedonvälityksen ja tutkimuksen puolesta on merkityksellistä.

6. Kansalaisyhteiskunnan tila kapenee

Vapaa kansalaisyhteiskunta kuuluu demokratiaan, ja demokratiassa kansalaiset pitävät päättäjiä vastuussa toimistaan. Viimeisen vuosikymmenen aikana kansalaisyhteiskunnan tila on kuitenkin

⁹ Boese, Vanessa A., Martin Lundstedt, Kelly Morrison, Yuko Sato & Staffan I. Lindberg. 2022. State of the World 2021: Autocratization Changing its Nature? *Democratization* 29 (6): 983-1013.

voimakkaasti kaventunut maailmanlaajuisesti. Yhä suurempi osa maista rajoittaa kansalaistoiminnan perusoikeuksia, kuten kokoontumis-, ilmaisu- ja yhdistymisvapautta, ja lähes 30% maailman väestöstä elää maissa, joissa kansalaisjärjestöt eivät voi toimia lähes lainkaan.¹⁰ Kansalaisjärjestöjen toimintaa rajoitetaan lainsäädännöllä ja esimerkiksi ulkomaisen rahoituksen kielloilla. Demokratia- ja ihmisoikeusaktivisteja uhkaillaan ja tapetaan, samoin kuin ympäristö- ja alkuperäiskansa-aktivisteja. Monesti konfliktit aktivistien ja hallituksen tai yritysten välillä liittyvät kiihtyvään luonnonvarakilpailuun ja maa- ja metsäoikeuksiin, kuten myös maiden demokratiatilanteisiin.

Kansalaisjärjestöjen, aktivistien, tutkijoiden ja toimittajien hiljentäminen on osa autoritaaristen hallintojen politiikkaa, ja autoritaariset toimintamallit leviävät maasta toiseen. Haastatteluissa moni nosti esiin Kiinan vaikutuksen. Myös esimerkiksi ulkomaisten agenttien laki Venäjällä on toiminut esimerkkinä muille maille siinä, miten kriittisiä kansalaistoimijoita voi hiljentää. Toisaalta Yhdysvaltojen johtama 9/11 jälkeinen terrorismin vastainen sota antoi retorisia keinoja puuttua järjestöjen ja aktivistien toimintaan terrorismisyytteiden nojalla. Monissa globaalien etelän maissa järjestöjä ja aktivisteja syytetään ulkomaisten intressien ajamisesta, ja esimerkiksi demokratia, ihmisoikeudet ja sukupuolten tasa-arvo määritellään nykyään monissa maissa ulkomaalaisiksi tai länsimaisiksi arvoiksi. Jos "länsimaiset arvot" saatettiin nähdä aikaisemmin usein positiivisina, viime vuosina eri puolilla globaalia etelää (ja Euroopassakin sekä Venäjällä) on lisääntynyt populistinen ja nationalistinen puheenparsi, jossa ne näyttäytyvät usein negatiivisesti; ulkomaalaisina ja kolonialistisina.¹¹

Toisaalta viime vuosina on noussut valtava kansalaisaktiivisuuden aalto demokratian, ilmaston ja tasa-arvon puolesta maailmanlaajuisesti. Tämä aktiivisuus tapahtuu useimmiten virallisten instituutioiden, kuten puolueiden ja yhdistysten, ulkopuolella, ja perustuu uusiin, joustavampiin verkostoihin ja yhteenliittymiin, jotka hyödyntävät laajasti sosiaalista mediaa. Uudenlaisen aktiivisuuden keskiössä ovat etenkin nuoret. Nuorison rooli uudenlaisten yhteiskunnallisten aloitteiden ja poliittisten vaihtoehtojen ajajana on merkittävä etenkin Afrikassa, jossa nuorison määrä suhteessa koko väestöön on huomattava.

Haastatteluissa nousi esiin, että pandemian aikana käyttöön otettujen etäyhteyksien ja sosiaalisen median avulla demokratia-aktiivisuus on pystynyt aidosti vahvistumaan maiden ulkopuolella tilanteissa, joissa kansalaisyhteiskunta on suljettu. Uusien toimintatapojen vuoksi diasporassa elävät demokratialiikkeet ovat entistä vahvempia ja pystyvät vaikuttamaan maiden demokratiatilanteisiin ulkomailta käsin. Samaan aikaan aktivistit kyseenalaistavat yhä voimakkaammin Yhdysvaltojen ja Euroopan kaksoisstandardeja demokratian ajajina. Esimerkiksi Aasiassa moni demokratiatoimija kysyy, miksi Ukrainaa tuetaan niin paljon, mutta heitä ei tueta. Afrikan maat ovat pitäneet OECD/DAC-maiden kaksoisstandardeja koko ajan esillä; moni aktivisti kokee, että demokratiaa ei tueta systemaattisesti, vaan vain silloin kun se edistää Yhdysvaltain tai Euroopan omia intressejä. Trendi, jossa Yhdysvaltain ja EU:n kaksoisstandardeja kyseenalaistetaan, on näkyvä ja tulee haastateltavien arvioiden mukaan tulevaisuudessa

¹⁰ People Power Under Attack 2022: A Report Based on Data from the CIVICUS Monitor.

¹¹ Kontinen, T., Palmusaari, M., Perthaler, M., Ranta, E., & Salmivaara, A. (2022). *Finland's action to strengthen civil societies and advance their enabling environment.*. Ministry for Foreign Affairs of Finland.

entisestään kasvamaan. Tämä liittyy globaalissa etelässä vahvistuneeseen niin sanottuun dekolonisaatioliikkeeseen, jonka puitteissa toimivat aktivistit, tutkijat ja poliitikot korostavat paikallista omistajuutta ja etelä-pohjoinen-valtasuhteiden uudelleenmäärittelyä ja tasa-arvoistamista. Eri puolilla globaalia etelää halutaan nyt määritellä itse, mitä tehdään, kenen kanssa ja miten. Tämä liittyy osaltaan kansallismielisyyden vahvistumiseen ja maailman moninapaistumisen luomiin uudenlaisiin taloudellisiin ja poliittisiin mahdollisuuksiin. Uusien kehitystoimijoiden vuoksi vähiten kehittyneet maat eivät ole enää aikaisemmilla tavoilla riippuvaisia OECD/DAC-rahoituksesta. Haastatteluissa nostettiin esille, että globaalien etelän omien, uusien kehitysaloitteiden ja ratkaisumahdollisuuksien etsintä on suuri mahdollisuus yhteiskunnille.

Afrikassa merkittävä kansalaisia mobilisoiva liike on evankelikaalinen herätysliike. Sen vaikutusvalta on viime vuosina lisääntynyt selvästi, ja sitä on kutsuttu jopa yhdeksi aikamme mittavimmista kansalaisliikkeistä. Sen arvot ovat erittäin vanhoillisia, ja sillä on merkittäviä tukijoita Yhdysvaltojen konservatiivisissa kirkoissa ja poliittisissa liikkeissä. Myös muslimiliikkeiden ylitraajainen toiminta on lisääntynyt. Uskontojen merkitys maailmassa on ylittänyt vahvistuneet¹², ja arvokonfliktit esimerkiksi sukupuolten tasa-arvoon liittyen ovat lisääntyneet.

7. Tasa-arvon vastakkaiset dynamiikat

Yksi ulottuvuus demokratian taantumassa ja kansalaisyhteiskunnan aseman heikkenemisessä liittyy sukupuolten tasa-arvoon, josta on tullut kasvavien kiistojen kohde viime vuosina. Eri puolilla maailmaa on nähty feminismin neljännen aallon nousu, jossa feminismi, LGBTIQ+-asiat ja transoikeudet yhdistyvät. Esimerkiksi #metoo -liike on nostanut seksuaalisen häirinnän, hyväksikäytön ja raiskaukset tasa-arvokeskustelujen ytimeen. Latinalaisessa Amerikassa laajalle levinnyt #niunamenos -liike on onnistunut aktivismillaan vahvistamaan seksuaalioikeuksia ja saavuttamaan aborttioikeudet mantereella, jossa aikaisemmin suhtauduttiin näihin teemoihin erittäin konservatiivisesti.

Samaan aikaan vanhoillinen politiikka ja uskonnollinen fundamentalismi ovat vahvistuneet esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Euroopassa. Puhutaan niin sanotusta anti-gender-liikkeestä, joka vastustaa feminismiä, ja etenkin seksuaalioikeuksia, LGBTIQ+-oikeuksia ja transoikeuksia. Anti-gender-liikkeeseen kuuluu erilaisia toimijoita monenlaisista uskontokunnista, äärioikeistosta, populistisista liikkeistä ja kansallismielisistä tahoista - täten se liittyy läheisesti laajempaan populistisen ja kansallismielisen politiikan sekä autoritaarisuuden nousuun maailmanlaajuisesti. Yhdistävänä tekijänä on retoriikka siitä, että tasa-arvo on edennyt liian pitkälle. Haastatteluissa nousi esille, että tasa-arvon takapakki näkyy selvästi EU:n politiikassa. Aikaisemmin EU:ssa väännettiin seksuaali- ja lisääntymisterveysoikeuksista, mutta nyt sukupuolten tasa-arvoa haastetaan kaikilla politiikan lohkoilla. EU:n sisäiset kiistat sukupuolten tasa-arvosta heikentävät

12 Mikko Dufva & Sanna Rekola: Megatrendit 2023: Ymmärrystä yllätysten aikaan. Sitra.

EU:n kansainvälistä roolia sen edistämisessä globaalisti. Samaan aikaan koordinaatio tasa-arvotyössä samanmielisten EU-maiden kesken on vahvistunut.

Alueosastojen haastatteluissa sukupuolten tasa-arvon takapakkia ei nähty kovin suurena haasteena muiden isojen haasteiden joukossa. Tasa-arvotemat ovat olleet Aasiassa, Lähi-Idässä ja Afrikassa aina haastavia, eikä nähty, että viime vuosina olisi tapahtunut selkeää heikentymistä aikaisempaan verrattuna. Toki esimerkiksi Afganistanissa on tapahtunut valtava takapakki Talebanin noustua valtaan ja Myanmarin sotilasjunta syrjäytti naisjohtajan, mutta samalla on myös toisenlaisia esimerkkejä ja naiset ovat merkittävässä rooleissa esimerkiksi demokratia-aktivismissa. Lähi-Idässä ja Afrikassa naisten aseman edistäminen yleisesti ottaen hyväksytään, ja esimerkiksi naisten ja tyttöjen koulutus, naisten ansiotyö ja toimet sukupuolittuneen väkivallan estämiseksi ovat monien hallitusten agendoilla.

8. Arvoperustaisesta intressiperustaiseen kehityspolitiikkaan

Samaan aikaan, kun maailmanlaajuisesti käydään yhä kiihtyvää taistelua sellaisista arvoista kuin demokratia, kansalaisyhteiskunta ja sukupuolten välinen tasa-arvo, kehityspolitiikassa korostetaan yhä enemmän arvojen sijasta avunantajien omia intressejä. Kehityspolitiikassa on toki pitkä historia ja keskustelu siitä, missä määrin kehityspolitiikka edistää kunkin maan elinkeinoelämän intressejä tai kunkin maan turvallisuuspolitiikkaa, tai mikä sen rooli on esimerkiksi maahanmuuton vähentämisessä. Haastateltavat korostivat, että pääsääntöisesti hallituskauden alussa kehityspolitiikkaa tehtiin kuitenkin köyhyyden vähentämiseksi ja tasa-arvon edistämiseksi, mutta nyt geopolitiikan ja talouden merkitys on korostunut. Aikaisemmin EU:n kehityspolitiikkaa ajoivat arvot, kuten demokratia, ihmisoikeudet ja kestävä kehitys, mutta nyt EU korostaa suuremmin ja äänekkäämmin omia turvallisuus- ja talouspoliittisia intressejään. Kehityspolitiikka näyttyy väliseenä muiden tavoitteiden saavuttamiselle. EU esimerkiksi vaatii, että Afrikan maat valitsevat puolensa Ukrainan suhteen, mutta Afrikan maat katsovat, että he tarvitsevat kaikkia kumppaneita ja ovat perinteisesti pysytelleet puolueettomina. Vaikuttaa siltä, että kehitysyhteistyössä on enemmän kaikuja kylmän sodan aikakaudelta, jolloin kehitysavulla pyrittiin estämään kumppanin valuminen vastakkaiseen ideologiseen leiriin. Kapitalismin ja sosialismin sijasta eri leirit näyttävät jakautuvan tällä hetkellä demokraatioihin ja autoritaarisiiin maihin.

Puolten ottaminen ja polarisaatio on vahvistunut myös OECD/DAC-avunantajien sisällä. Sellaiset Suomen verrokkimaat, kuten Ruotsi, Norja ja Iso-Britannia, jotka aikaisemmin korostivat avun harmonisaatiota, budjettitukea ja korvamerkkaamatonta kehitysyhteistyötä, ovat muuttaneet lähestymistapojaan. Apua korvamerkitään aikaisempaa enemmän ja vaaditaan, että on voitava näyttää, mitä juuri kyseisen maan kehitysyhteistyöllä on saatu aikaan. Kunkin maan oman roolin entistä vahvempi korostaminen yhteistyön sijasta liittyy laajempaan kansallismielisyyden vahvistumiseen, populistiseen politiikkaan ja multilateralismin rapautumiseen. On aikaisempaa enemmän keskustelua siitä, missä määrin kehitysyhteistyön tulee olla altruistista ja missä määrin

sitä käytetään turvallisuuspoliittisiin tarpeisiin ja/tai elinkeinoelämän tarpeisiin. Toki on myös maita, joissa OECD/DAC-avunantajat ovat hyvinkin yhtenäisiä tavoitteissaan ja toimissaan.

Elinkeinoelämän intressit nousivat voimakkaasti esille vuonna 2015 hyväksytyissä YK:n kestävän kehityksen tavoitteissa, joissa yksityissektori ja yksityiset rahavirrat nostettiin ensimmäistä kertaa tasavertaisiksi “kehitystoimijoiksi” valtioiden, kansainvälisten instituutioiden ja kansalaisjärjestöjen rinnalle. Kehityspolitiikkaa muovasi “yksityinen käänne”, kun julkisia apuvirtoja lähdettiin suuntaamaan voimallisesti kehittyviin maihin tehtävien yksityisen sektorin investointien ja niihin kytkeytyvän rahoituksen tukemiseen. Taustalla oli ajatus siitä, että esimerkiksi vihreän siirtymän ja ilmastomuutokseen sopeutumiseen vaadittavan rahoituksen yhdistäminen muihin kehityssponnistuksiin ei ole riittävässä laajuudessa mahdollista. Tämän vuoksi kehitysvaikutuksia lähdettiin aiempaa enemmän hakemaan tukemalla yksityisiä investointeja kohteisiin, joihin niitä muuten ei ehkä olisi syntynyt.

Kehitysmaiden kykyä vastata monikriisiin ja muihin haasteisiin voidaan kasvattaa myös kehitysmaiden veropohjaa tukemalla. Haastattelujemme mukaan keskustelut esimerkiksi yksityisen sektorin kehityksestä ja veropaosta etenevät usein kuitenkin “eri raiteilla”. Kokonaisvaltaisen ja sektoreita yhdistävän otteen rakentaminen on toki haastavampaa kuin yksittäisillä sektoreilla tehtävä työ, ja ongelma koskee myös muita kehityspolitiikan alueita.

9. Yritysvastuudirektiivin vaikutus arvoketjuihin globaalissa etelässä

Euroopan unioni on vähiten kehittyneiden maiden toiseksi tärkein kauppakumppani Kiinan jälkeen. Suurin osa vähiten kehittyneistä maista sijaitsee Afrikassa. Suomen vuonna 2021 julkaistun Afrikka-strategian tavoitteena on kaksinkertaistaa Suomen ja Afrikan maiden välinen kauppa vuosien 2020–2030 välillä.¹³ Tämän tavoitteen toteutumisen kannalta keskeistä on, millaisten sääntöjen puitteissa kauppaa käydään. Maailman kauppajärjestön WTO:n vuonna 2001 alkaneen Dohan neuvottelukierroksen jumiuduttua kauppapolitiikan fokus siirtyi globaalisti alueellisiin ja kahdenvälisiin sopimuksiin, joita myös EU on aktiivisesti neuvotellut. 2020-luvun vaihteessa vihreän siirtymän ja innovaatiopolitiikan nimissä tehty protektionismi vahvistui globaalisti samalla, kun yritysvastuukysymysten merkitys kaupan sääntelyssä kasvoi.

Euroopan komissio julkaisi alkuvuonna 2022 esityksen yritysvastuulainsäädännöksi (CSDDD-direktiivi). Tällä hetkellä lainsäädäntö on käsittelyssä Euroopan parlamentissa ja jäsenmaiden välillä EU:n kilpailukykyneuvostossa, ja monet yksityiskohdat ovat vielä auki. Jo nyt on selvää, että yritysvastuudirektiivi tulee vaikuttamaan merkittävästi EU:n ja kehitysmaiden kauppasuhteisiin. Se tulee velvoittamaan suuria yrityksiä niiden tuotantoketjujen aiempaa

¹³ Valtiontalouden tarkastusvirasto 2023. Finnfundin sijoitustoiminta ja riskienhallinta. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 3/2023.

vahvempiin “due diligence” -tarkistuksiin suhteessa ihmisoikeus- ja ympäristövelvoitteisiin. Näin siirrytään vapaaehtoisista yritysvastuun muodoista aiempaa velvoittavampaan yritysvastuuseen, tilanteessa, jossa lähes 80% maailmankaupasta tapahtuu monikansallisten konsernien sisällä tai niiden hallitsemisissa arvoketjuissa.¹⁴

CSDDD-direktiivin vaikutukset tulee hahmottaa osana laajempaa uutta säätelykehikkoa. Tähän kehiksoon kuuluvat myös komission syyskuussa 2022 julkaisema esitys pakkotyöllä valmistettujen tuotteiden kieltämisestä EU:n markkinoilla, sekä neuvoston ja parlamentin käsittelyssä oleva metsäkatoasetus. Tammikuussa 2021 astui voimaan myös EU:n konfliktimineraaliasetus, joka seurasi Yhdysvalloissa jo vuonna 2010 hyväksyttyä, konfliktimineraalien “due diligence” -vaatimuksia kiristänyttä Dodd-Frank-lakipakettia.

Edellä mainituilla aloitteilla tulee aiheesta tehdyn selvityksen ja haastattelujemme pohjalta olemaan merkittäviä vaikutuksia Suomen/EU:n ja vähiten kehittyneiden maiden väliseen kauppaan sekä em. Suomen Afrikka-strategian tavoitteisiin.¹⁵ Yhtäältä uudet velvoitteet voidaan nähdä merkittävänä työkaluna ihmisoikeuksien ja muiden EU:n arvojen edistämisessä globaalisti. Toisaalta niiden käytäntöön viemisessä globaalia taloutta määrittävissä arvoketjuissa tullee nousemaan ongelmia, jotka voivat osua etenkin köyhimpiin maihin ja niiden sisällä arvoketjujen loppupään pienempiin yrityksiin.

Yrityksillä on aiheesta tehdyn selvityksen mukaan vahvoja taloudellisia kannustimia vyöryttää raportointivelvollisuuksia alaspäin alihankintaketjuissa. Tällöin kustannukset ja ongelmat tulevat vähiten kehittyneiden maiden ja niiden yritysten kannettavaksi. UM:n tilaaman selvityksen mukaan due diligence -säännöt ohjaavat yrityksiä myös välttämään riskejä, jolloin tuotantoketjuja ohjataan aiempaa helpommin pois vähiten kehittyvistä maista.

Haastattelujemme perusteella etenkin vähiten kehittyneissä maissa tietoisuus näiden sääntelyhankkeiden vaikutuksista on toistaiseksi hyvin heikkoa. Kykyä sopesua uuteen säätelyyn olisi mahdollista vahvistaa *Aid for Trade* -tyyppisellä kaupankäynnin edellytyksiä kehitysmaissa tukevalla kehitysyhteistyöllä. Tällainen kehitysyhteistyö ei kuitenkaan ole ollut viime vuosina yksityisen sektorin kehitysyhteistyön keskiössä, kun huomio on suuntautunut enemmän investointien fasilitointiin tuettujen lainojen ja sijoitusten kautta.

10. Ilmastonmuutos, luontokato ja ruokaturva

Ilmastonmuutos ja sen seuraukset ovat haastateltujen mukaan olleet entistä näkyvämpiä kumppanimaissa kuluneen hallituskauden aikana, mikä lisää jo aiempia haavoittuvuuksia. Ilmastonmuutos nähdään nyt aikaisempaa enemmän turvallisuuskysymyksenä. Samalla ilmastonmuutoksen lieveilmiöt kytkeytyvät muihin haasteisiin, kuten ruokaturvaan,

¹⁴ Neema Komba, Linda Annala Tesfaye, Eva Nilsson, Nikodemus Solitander, Silke Trommer, Boris Verbrugge, Greta Andersson 2023. Towards inclusive European CSR policy: Analysing the impacts of the EU corporate sustainability directive on LDC trade.

Ulkoministeriö.

¹⁵ emt.

muuttoliikkeisiin, väestönkasvuun ja konflikteihin erityisesti haurassa konteksteissa. Esimerkiksi Nepalissa ilmastonmuutos huomioidaan kaikissa ulkoministeriön tukemissa ohjelmissa. Ilmastonmuutoksen rinnalle on haastateltujen mukaan noussut viimeisten vuosien aikana myös keskustelu luontokadosta, mikä on huomioitu myös rahoitusosalalla eri instrumenteissa.

Ruokaturva on heikentynyt globaalisti etenkin kuluneen vuoden aikana. Haastateltujen mukaan paitsi krooninen myös akuutti nälkä on lisääntynyt. FAO arvioi, että Venäjän hyökkäyssota uhkaa nostaa aliravittujen määrän 7,6 miljoonasta 13,1 miljoonaan.¹⁶ Vuonna 2022 yli kymmenen prosenttia maailman väestöstä kärsi nälästä ja akuutin nälän määrä maailmassa kasvoi 2.6 kertaiseksi verrattuna vuoteen 2019 kattaen 345 miljoonaa ihmistä.¹⁷ Taustalla vaikuttaa niin ikään monikriisisyys – pandemia, ilmastonmuutos, luontokato ja viimeisimpänä Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan. Sota on romahduttanut viljan viennin Ukrainasta Afrikan maihin, ja samalla myös vaikuttanut muihin tuotantopanoksiin, kuten lannoitteisiin ja energiaan, ja nostanut ruoan hintaa. Esimerkiksi vuonna 2021 sekä Venäjä että Ukraina lukeutuivat vehnän, maissin, rapsin ja auringonkukkaöljyn suurimpiin viejiin maailmassa. Moni Lähi-idän maa sekä hauraaksi luokiteltava Afrikan maa ovat riippuvaisia Venäjältä ja Ukrainasta tuoduista perushyödykkeistä, kuten viljasta.¹⁸ Lisäksi Venäjä oli yksi tärkeimmistä lannoitteiden viejistä maailmassa.¹⁹ Monen afrikkalaisen maatalousviejämäärän tuotanto on niistä riippuvainen, ja niillä on suuri merkitys maiden talouteen. Samoin sodan aiheuttamat markkinahäiriöt heijastuivat myös muihin Afrikan maihin. Elintarvikkeiden, lannoitteiden ja energian hinnan nousu lisää merkittävästi köyhyyttä ja nälkää maailmassa.²⁰ Se saattaa syventää kehitysmaiden velkaantumista, ja hidastaa vihreää siirtymää.

Vakavin tilanne on Afrikan sarvessa, jossa muut kriisit ovat saaneet rinnalleen pitkittyneen kuivuusjakson. Vakavuudeltaan kuivuusjakso on pahin vuosikymmeniin, ja se on pakottanut monet jättämään kotinsa.²¹ Ruokakriisi on jatkumoa jo pidemmän ajan haasteisiin ruokajärjestelmissä, mutta sota on tehnyt ne entistä näkyvimiksi. Keskeinen ongelma ruokajärjestelmissä on nimenomaan tuontiriippuvuus ja teollisen pitkälle jalostuneen ruoantuotannon luomat polkuriippuvuudet. Huomionarvoista on, että ruokaa on maailmassa tarpeeksi, mutta sen jakautuminen on epätasaista, ja laatu ja saatavuus puutteellista. Haastavan toimintaympäristön puitteissa haastatellut nostivat esille tarpeen kehitysyhteistyön adaptiivisuuteen ja tehokkaampaan kansainväliseen koordinointiin.

16 FAO: 2022. Information Note: The importance of Ukraine and the Russian Federation for global agricultural markets and the risks associated with the current conflict.

17 WFP. 2022. A global food crisis.

18 European Parliamentary Research Service. 2022. Russia's war on Ukraine: Impact on global food security and EU response.

19 FAO: 2022. Information Note: The importance of Ukraine and the Russian Federation for global agricultural markets and the risks associated with the current conflict.

²⁰ Ahmad, Y. and E. Carey (2022), "How COVID-19 and Russia's war of aggression against Ukraine are reshaping official development assistance (ODA)", in *Development Co-operation Profiles*, OECD Publishing, Paris.

21 WHO. 2023. Drought and food insecurity in the greater Horn of Africa.